

De ambivalente geschiedenis van mensenrechten en dekolonisatie

Laurens Lavrysen*

“The subjection of peoples to alien subjugation, domination and exploitation constitutes a denial of fundamental human rights, is contrary to the Charter of the United Nations and is an impediment to the promotion of world peace and co-operation.”

Hoewel kolonisatie en mensenrechten vanuit een hedendaags perspectief volslagen onverenigbaar lijken, werd de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens (UVRM) in 1948 aangenomen op een moment dat een groot deel van de wereldbevolking nog onder het koloniale juk leefde. Amper twaalf jaar later waren de verhoudingen binnen de Verenigde Naties (VN) door de toetreding van nieuwe postkoloniale staten echter dramatisch gewijzigd. Hierdoor ondergingen de mensenrechten een radicale transformatie, zoals geïllustreerd wordt door bovenstaand citaat uit de VN-Verklaring inzake het Verlenen van Onafhankelijkheid aan Koloniale Landen en Volkeren van 14 december 1960 (ook bekend als Resolutie 1514). Hierin verklaarde de Algemene Vergadering van de VN niet enkel dat kolonisatie een schending van de mensenrechten uitmaakt, maar verhief het tegelijkertijd ook het zelfbeschikkingsrecht van volkeren tot de status van mensenrecht. Tijdens het verdere verloop van de jaren 1960 zal de dekolonisatie een sterke invloed blijven uitoefenen op de uitbouw van het VN-mensenrechtensysteem.

De invloed van de dekolonisatie op de mensenrechten vormt een belangrijke nuancering op de heersende opvatting betreffende de geschiedenis van de mensenrechten, zoals bijvoorbeeld uiteengezet door Samuel Moyn in zijn invloedrijke boek *The Last Utopia*.¹ Volgens Moyn waren de mensenrechten in de jaren 1940 een doodgeboren kind dat snel vergeten werd, omdat de aandacht op het internationale niveau opgeslorpt werd door de Koude Oorlog en de dekoloniatiebestrijding. In de jaren 1970, na het

afronden van de dekolonisatie en in de context van de *Détente* tijdens de Koude Oorlog, vond volgens Moyn schijnbaar vanuit het niets (als een soort *Big Bang*) een mensenrechtenrevolutie plaats – gekenmerkt door de plotse opkomst van een internationale mensenrechtenbeweging en door de prominentie die mensenrechten verwierven binnen het Amerikaanse buitenlandbeleid onder president Carter. De laatste jaren zijn er echter enkele studies verschenen die een andere kijk bieden op de geschiedenis van de mensenrechten, waarin de cruciale invloed van de dekolonisatie op het internationale mensenrechtenregime benadrukt wordt.² Enerzijds ondergraven deze studies de these van Moyn, doordat ze aantonen dat de mensenrechtenrevolutie van de jaren 1970 niet als een *Big Bang* plaatsvond, maar in belangrijke mate mee mogelijk gemaakt werd door normatieve ontwikkelingen op het VN-niveau tijdens de jaren 1960.³ Anderzijds nuanceren deze studies de traditionele visie dat mensenrechten op het internationale niveau op een top-down manier door het Westen doorgedruwd werden: hoewel de mensenrechten in belangrijke mate hun filosofische wortels vinden in het Westerse Verlichtingsdenken, draagt de manier waarop ze op het internationale toneel geoperationaliseerd werden tijdens de jaren 1960 immers in belangrijke mate de stempel van het Zuiden.⁴ In deze bijdrage wordt eerst nagegaan welke invloed de ambivalente situatie, waarin koloniale mogendheden zoals het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en België zich bevonden, uitoefende op het ontstaan en de evolutie van de mensenrechten tijdens de periode volgend op de Tweede Wereldoorlog. Dit kwam het sterkst tot uiting in discussies over zogenaamde koloniale clausules en over het zelfbeschikkingsrecht. Vervolgens wordt ingegaan op de rol van mensenrechten in de antikoloniale beweging, alvorens te eindigen met het opdiepen van de grotendeels vergeten invloed die de postkoloniale staten uit het Zuiden, in de marge van de dekolonisatie, uitoefenden op de ontwikkeling van de mensenrechten op het VN-niveau.

* Laurens Lavrysen is postdoctoraal onderzoeker aan het Human Rights Centre van de UGent en hoofdredacteur van het Tijdschrift voor Mensenrechten.

1 S. Moyn, *The Last Utopia*, Harvard, Belknap Press, 2010.

2 Zie in het bijzonder R. Burke, *Decolonization and the Evolution of International Human Rights*, Philadelphia University of Pennsylvania Press, 2013; F. Klose, *Human Rights in the Shadow of Colonial Violence*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2013; en S. Jensen, *The Making of International Human Rights*, Cambridge University Press, 2016. Zie ook van iets oudere datum, B. Simpson, *Human Rights and the End of Empire*, Oxford University Press, 2001.

3 Jensen (n 2), p. 14-15.

4 Burke (n 2), p. 4.

De ambivalentie van mensenrechten in tijden van Empire

In zijn boek *Human Rights and the End of Empire*, ontleedt Brian Simpson de ambivalente situatie waarin de koloniale mogendheden zich bevonden met betrekking tot mensenrechten in de nasleep van de Tweede Wereldoorlog, met een focus op het Verenigd Koninkrijk. Aan de hand van uitgebreid archiefonderzoek toont Simpson aan hoe de Britse positie bij het opstellen van internationale mensenrechtendocumenten het resultaat vormde van een potje armworstelen tussen het *Foreign Office* en het *Colonial Office*, waarbij de laatsten er lange tijd in slaagden om het enthousiasme van de eersten in te tomen. Terwijl het *Foreign Office* voorstander was van effectieve mensenrechteninstrumenten die het als stok kon gebruiken om het communistische blok mee te slaan, was het *Colonial Office* zeer bezorgd om er van langs te krijgen met dezelfde stok.⁵ Enerzijds was het *Colonial Office* zich bewust van het bestaan van allerlei mensenrechtenproblemen in de kolonies, zoals gedwongen arbeid, beperkingen op de bewegingsvrijheid, detentie zonder proces, beperkingen van de vrijheid van meningsuiting, enzovoort.⁶ Anderzijds besepte het *Colonial Office*, ondanks het officiële dogma dat er geen bijzondere problemen betreffende mensenrechten in de kolonies waren,⁷ de politieke gevoeligheid van het onderwerp. In een circulaire uit 1949 noemde de Britse *Colonial Secretary* de UVRM als een potentiële “*source of embarrassment*” en als het beste instrument “*for purposes of Soviet propaganda and mischief making*.”⁸

De UVRM, een juridisch niet-bindende beginselverklaring, vormde echter slechts het begin van het VN-mensenrechtenprogramma, en moest als opstap dienen voor bindende mensenrechtenverdragen en implementatiemechanismen. In de context van discussies over deze laatsten, vormden het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en België een diplomatiek front om te voorkomen dat de VN zich zouden kunnen inmengen met de “interne” aangelegenheden in de kolonies en om te voorkomen dat een instrument zou ontwikkeld worden dat voor antikoloniale propaganda dienst zou kunnen doen.⁹ Frankrijk deed dit met

enige aarzeling omdat het besepte dat dit negatief zou afstralen op de reputatie als “moederland van de mensenrechten” die het wilde bewaren, terwijl België zich bewust was van de mogelijke implicaties voor Belgisch-Congo.¹⁰ De exacte dynamieken achter de schermen die de Belgische posities inzake mensenrechten bepaalden zijn bij mijn weten nog niet onderzocht, dus het zou interessant zijn mocht er, naar analogie met het werk van Simpson, gelijkaardig archiefonderzoek plaatsvinden over België.

Koloniale clausules

Een eerste strijdpunt tussen koloniale mogendheden en antikolonialisten was de kwestie van de koloniale clausule. Dit is een clausule uit een verdrag die de mogelijkheid open laat voor een koloniale mogendheid om de reikwijdte van dat Verdrag via een verklaring uit te breiden naar een kolonie. Vooral het Verenigd Koninkrijk had de traditie om voorstander te zijn van zulke clausules, omdat het beleid was dat hiervoor eerst de toestemming verkregen moest worden van de lokale koloniale overheden.¹¹ Uiteraard bood het nastreven van een dergelijke clausule ook een gemakkelijke uitweg voor koloniale mogendheden om mensenrechten niet te hoeven uitbreiden tot hun kolonies.¹² Al vroeg tijdens de onderhandelingen voor wat uiteindelijk het Internationale Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten (IVBPR) en het Internationale Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (IVESCR) zouden worden – nog voor, in 1952, onder Westerse druk, definitief beslist werd om beide categorieën rechten in twee afzonderlijke in plaats van in één enkel verdrag te behandelen¹³ – werd in november 1950 een voorstel tot opname van een koloniale clausule besproken. Deze discussie binnen het Derde Comité van de Algemene Vergadering vormde de ideale gelegenheid voor de koloniale mogendheden om hun koloniaal paternalisme tentoon te spreiden, en de Belgische vertegenwoordiger Soudan was in vorm. Volgens Soudan was het doel van de koloniale clausule om te vermijden dat bepaalde regels op de kolonies van toepassing zouden verklaard worden

“which, as they presupposed a high degree of civilization, were often incompatible with the ideas of peoples who had not yet reached a high degree of development. By imposing those rules on them at once, one ran the risk

5 Simpson (n 2), p. 497.

6 Ibid., p. 490.

7 Ibid., p. 491.

8 Klose (n 2), p. 39 en 42.

9 Ibid., p. 45.

10 Ibid.

11 Simpson (n 2), p. 476.

12 Burke (n 2), p. 40.

13 R. Normand en S. Zaidi, *Human Rights at the UN*, Bloomington, Indiana University Press, 2008, p. 205-206.

Artikel

*of destroying the very basis of their society. It would be an attempt to lead them abruptly to the point which the civilized nations of today had only reached after a lengthy period of development.*¹⁴

De discussie die volgde, mondde al snel uit in een *"de facto trial of human rights under colonial regimes"*¹⁵. De Aziatische en Arabische staten, waarvan een deel nog maar net de onafhankelijkheid had herwonnen, spraken natuurlijk uit eigen ervaring wat het doorprikken van koloniaal paternalisme betreft. Zoals een constante zou blijven in discussies over koloniale kwesties, kregen ze hierbij de steun van de staten uit het communistisch blok, waarvoor anticolonialisme een handig instrument was in de ideologische strijd tegen het Westen. Ook België kreeg de volle laag, onder meer toen de Wit-Russische vertegenwoordiger zijn Belgische collega spottend vroeg *"how many centuries his country would need to prepare the inhabitants of those territories so that they could benefit by the covenant, if after seventy years it had failed to give them elementary political training."*¹⁶ De koloniale clause werd verworpen.

Binnen de Raad van Europa, vond een koloniale clause eerder in 1950 wel zijn weg naar het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM),¹⁷ in de vorm van artikel 63 (huidig artikel 56), waarvan de relevante delen luiden:

"1. Iedere Staat kan, ten tijde van de bekrachtiging of op elk later tijdstip door middel van een kennisgeving gericht aan de Secretaris-Generaal van de Raad van Europa verklaren, dat dit Verdrag met inachtneming van het vierde lid van dit artikel van toepassing zal zijn op alle of op één of meer van de gebieden voor welke buitenlandse betrekkingen hij verantwoordelijk is. [...] 3. In de voornoemde gebieden zullen de bepalingen van dit Verdrag worden toegepast, evenwel met inachtneming van de plaatselijke behoeften."

Oorspronkelijk waren paragraaf 1 en 3 alternatieven: de klassieke koloniale clause op voorstel van het Verenigd Koninkrijk, terwijl België en Frankrijk voorstander waren van de zogenaamde *"local requirements"* clause. In tegenstelling tot het

Verenigd Koninkrijk beschouwden beide landen hun kolonies grondwettelijk gezien als onderdeel van respectievelijk België en Frankrijk, waardoor verdragen daar automatisch zouden gelden.¹⁸ Dit wilde daarom niet zeggen dat ze geen nood zagen aan een *"same same but different"* benadering voor de kolonies. Niet toevallig in de marge van de discussie over de opname van politieke rechten in het EVRM (het latere artikel 3 Eerste Protocol EVRM), was het oorspronkelijke Belgische idee van een *"local requirements"* clause ontstaan, die zou toestaan om bij de toepassing van deze rechten rekening te houden met het vermeende niveau van beschaving van de koloniale bevolking *"which may not yet have been able to reach the conditions necessary for the practice of democratic freedom."*¹⁹ Bij wijze van compromis tussen de koloniale mogendheden, werden uiteindelijk beide clauses door de Raad van Ministers aangenomen,²⁰ dit tegen de wil in van de Raadgevende Vergadering van de Raad van Europa, waarin een amendement van Léopold Senghor – prominent anticoloniaal politicus en latere president van Senegal – om de koloniale clause te schrappen werd aangenomen.²¹

Tijdens de discussies betreffende de instemming van het Parlement met het EVRM stelde verslaggever Henri Rolin, die ook betrokken was geweest bij de onderhandelingen van het EVRM, voor om het Verdrag van toepassing te verklaren op Belgisch-Congo maar niet op het trustgebied Ruanda-Urundi, om rechtsmachtsconflicten te vermijden met de VN-Trustschapsraad – het VN-orgaan dat bevoegd was toezicht uit te oefenen op het bestuur in de trustgebieden. Rolin stelde evenwel voor om het individueel klachtrecht in Belgisch-Congo nog niet te erkennen, omdat men volgens hem kon oordelen dat dit prematuur zou zijn gezien *"de huidige ontwikkeling van de inlandse bevolking."*²² Het Parlement oordeelde echter dat het toepasbaar maken van het EVRM op de Belgische koloniale en trustgebieden in zijn geheel prematuur zou zijn²³, en er werd een artikel ingevoegd in de instemmingswet dat voor een verklaring onder de koloniale clause voorafgaande toestemming van beide Kamers vereist.²⁴ De enige zaak die ooit ingesteld werd in Straatsburg betreffende Belgisch-Congo – door drie uit Congo gevluchte Belgen die compensatie

14 Summary Records of the Third Committee, 292nd meeting, 25 oktober 1950, A/C. 3/SR. 292, § 5.

15 Burke (n 2), p. 40.

16 Summary Records of the Third Committee, 296nd meeting, 27 oktober 1950, A/C. 3/SR. 292, § 27.

17 Zie meer uitgebreid L. Moor en B. Simpson, "Ghosts of Colonialism in the European Convention on Human Rights", *British Yearbook of International Law*, 2006, p. 121-193.

18 Moor en Simpson (n 17), p. 147.

19 Travaux préparatoires van artikel 63 EVRM, *Cour (78) 8*, p. 9.

20 Moor en Simpson (n 17), p. 147.

21 Ibid., p. 148.

22 Rapport van Henri Rolin, *Parlementaire Documenten Senaat (1952-53)*, 29 oktober 1953, nr. 502, p. 11

23 Zie bvb. *Annalen Senaat* 12 november 1953, p. 27.

24 Artikel 4 van de wet van 13 mei 1955 houdende goedkeuring van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden, ondertekend op 4 November 1950, te Rome, en van het Additioneel Protocol bij dit Verdrag, ondertekend op 20 Maart 1952, te Parijs, B.S. 19 augustus 1955.

zochten voor het verlies van bezittingen ten gevolge van het ineenstorten van de koloniale administratie in 1960 – werd in 1961 onontvankelijk verklaard door de toenmalige Europese Commissie voor de Rechten van de Mens, omdat België nooit een dergelijke verklaring onder artikel 63 EVRM had gemaakt.²⁵ Het Verenigd Koninkrijk deed dit wel, maar met weinig praktisch effect omdat het wachtte tot 1966, toen het *Empire* grotendeels ontmanteld was, om een verklaring af te leggen die het individuele klachtrecht onder het EVRM en de rechtsmacht van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) erkende.²⁶ In Frankrijk sneuvelde het ratificatieproces dan weer in zijn geheel omwille van de bloedige Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog die in 1954 was uitgebroken, en de angst dat het EVRM hierop van toepassing zou zijn,²⁷ en het zou tot 1974 duren alvorens Frankrijk het EVRM ratificeerde. Het is dus pas na afloop van de dekolonisatie dat het EVRM-systeem volwaardig kon beginnen draaien, met de twee zwaargewichten aan boord, wat een noodzakelijke voorwaarde vormde voor de meer activistische rechtspraak die het EHRM vanaf halfweg de jaren 1970 begon te ontwikkelen.²⁸

Zelfbeschikkingsrecht

Terug naar het VN-niveau. Tijdens de jaren 1950 waren de discussies betreffende het opstellen van mensenrechtenverdragen helemaal vastgelopen. Een deel van de verklaring hiervoor ligt bij de Koude Oorlog, toen de verschillende blokken meer begaan waren met het instrumentaliseren van mensenrechten als propagandawapen en het vermijden dat de andere partij dit zou doen, dan met het boeken van vooruitgang.²⁹ Het enige waarin Oost en West zich echt vonden, was de gezamenlijke afkeer voor effectieve klachtenmechanismen, de inspanningen van enkele Aziatische, Arabische en Latijns-Amerikaanse landen ten spijt.³⁰ Noch de Verenigde Staten, noch de Sovjet-Unie, noch de koloniale mogendheden, voelden immers enige animo om zich te moeten verantwoorden voor respectievelijk rassendiscriminatie, Stalinistische zuiveringen of koloniale wantoestanden.³¹ Wat dat laatste betreft moest een petitierecht bij de VN voor individuen of ngo's tot elke prijs vermeden

worden³² – zeker de Britten waren erg tegen zulk recht gekant op basis van eerdere ervaringen van ongewenste inmenging met de “interne” aangelegenheden van hun trustgebieden door de VN-Trustschapsraad.³³

Naast de Oost/West- zorgde ook de Noord/Zuid- tegenstelling voor een patstelling: na het afschieten van de koloniale clausule, zorgde de discussie over het zelfbeschikkingsrecht van volkeren ervoor dat de koloniale mogendheden nog meer op de rem gingen staan.³⁴ Tijdens het opstellen van de UVRM slaagden de Westerse staten er nog in om het zelfbeschikkingsrecht af te blokken.³⁵ Ondanks initieel verzet van het Westen, werd uiteindelijk wel een verwijzing naar de koloniale wereld opgenomen in de vorm van artikel 2, tweede paragraaf,³⁶ waarin de reikwijdte van het gelijkheidsbeginsel wordt verduidelijkt:

“Verder zal geen onderscheid worden gemaakt naar de politieke, juridische of internationale status van het land of gebied, waartoe iemand behoort, onverschillig of het een onafhankelijk, trust-, of niet-zelfbesturend gebied betreft, dan wel of er een andere beperking van de soevereiniteit bestaat.”

Na de aanneming van de UVRM, verzandden de onderhandelingen voor het IVBPR en het IVESCR echter al snel in eindeloze discussies over vragen of het zelfbeschikkingsrecht een recht of een beginsel was, of het al dan niet het recht tot gewapende opstand omvatte, of het toekwam aan volkeren of enkel aan territoria, of het enkel gold in de koloniale context of ook op gebieden die onder het juk van de Sovjets leefden in Oost-Europa of in postkoloniale staten, enzovoort.³⁷

In 1955 vond de Bandung conferentie plaats, waarin Aziatische, Arabische en een handvol onafhankelijke Afrikaanse staten samenkwamen en de krijtlijnen uittekenden voor wat later de groep van niet-gebonden landen zou worden. Met de Bandung Verklaring van 24 april 1955 werd een conceptuele brug geslagen tussen de mensenrechten en het zelfbeschikkingsrecht der volkeren: het

25 EComRM (onontv.), 30 mei 1961, X, Y en Z t. België, nr. 1065/61.

26 Simpson (n 2), p. 1099-1101.

27 M. Duranti, *The Conservative Human Rights Revolution*, Oxford University Press, 2017, p. 204-205.

28 M.R. Madsen, “The Challenging Authority of the European Court of Human Rights: From Cold War Legal Diplomacy to the Brighton Declaration and Backlash”, *Law and Contemporary Problems*, 2016, p. 141-177.

29 Klose (n 2), p. 39.

30 Burke (n 2), p. 64.

31 Klose (n 2), p. 44.

32 *Ibid.*, p. 43.

33 Simpson (n 2), p. 513.

34 Klose (n 2), p. 223.

35 Burke (n 2), p. 37.

36 J. Morsink, *The Universal Declaration of Human Rights*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1999, p. 98-101.

37 Zie uitgebreid Burke (n 2), p. 13-34, en Normand en Zaidi (n 13), p. 220-224.

zelfbeschikkingsrecht werd beschouwd als “a prerequisite for the full enjoyment of all fundamental human rights”. Bovendien werden de praktijken van rassensegregatie en -discriminatie die aan de grondslag lagen van het koloniaal bestuur bestempeld “not only a gross violation of human rights, but also a denial of the dignity of man.” Hier wordt de basis gelegd voor de aanname, vijf jaar later, van de reeds vermelde Resolutie 1514, waarin de internationale gemeenschap symbolisch het einde van het koloniale tijdperk aankondigde.³⁸ 1960 was niet toevallig het definitieve kantelpunt voor discussies over het zelfbeschikkingsrecht door de toetreding van zestien nieuwe Afrikaanse staten tot de VN. Toen het IVBPR en IVESCR uiteindelijk in 1966 aangenomen werden, was het dekolonisatieproces zo goed als volledig afgerond, zodat niets nog de opname van het zelfbeschikkingsrecht in de weg stond.³⁹ Artikel 1, § 1 van beide verdragen luidt:

“Alle volken bezitten zelfbeschikkingsrecht. Uit hoofde van dit recht bepalen zij in alle vrijheid hun politieke status en streven zij vrijelijk hun economische, sociale en culturele ontwikkeling na.”

De plaats van het zelfbeschikkingsrecht aan het begin van de verdragen is heel symbolisch: het communiceert het idee dat het zelfbeschikkingsrecht als “eerste recht” een voorafgaande voorwaarde vormt voor het genot van alle andere door deze verdragen gegarandeerde rechten.⁴⁰

Het zelfbeschikkingsrecht als mensenrecht is een voorbeeld van wat Steven Jensen “negotiating universality”⁴¹ noemt: het recht van de mensenrechten is geen gegeven der natuur, maar vloeit voort uit een dynamisch proces waarin om betekenis gestreden wordt. Het Westen was voorstander om mensenrechten louter te beperken tot aanspraken van individuen,⁴² waardoor het idee van mensenrechten voor collectieve entiteiten zoals volkeren als een oxymoron beschouwd diende te worden. In de strijd om de betekenis van mensenrechten in de context van dekolonisatie, is het Zuiden er met de steun van het communistisch blok in geslaagd om collectieve mensenrechten op de agenda te zetten, met het zelfbeschikkingsrecht als vlaggenschip. Dit recht is op zijn beurt evenzeer een voorbeeld van ambivalentie

van mensenrechten ten tijde van dekolonisatie. In zijn boek *Decolonization and the Evolution of International Human Rights* legt Roland Burke uit dat er in de jaren 1950 en 1960, wat het zelfbeschikkingsrecht betreft, twee verschillende tendensen bestonden binnen het antikoloniale blok in de VN: een universalistische tendens van “zelfbeschikking via democratie”, die zelfbeschikking als middel beschouwde om politieke vrijheid te verwezenlijken, en een strikt antikoloniale tendens van “zelfbeschikking als soevereiniteit”, waarbij onafhankelijkheid het doel op zich vormde.⁴³ De tweede tendens won het pleit toen halweg de jaren 1960 autoritaire regimes ontstonden in het gros van de postkoloniale staten, die zich maar al te graag op het zelfbeschikkingsrecht beriepen om bemoeienis met interne mensenrechtenproblemen af te blokken.⁴⁴

Dit brengt ons bij de gerelateerde discussie of de antikoloniale beweging als een mensenrechtenbeweging beschouwd kon worden. Door auteurs als Simpson wordt geargumenteed dat dit niet het geval was, omdat de antikoloniale beweging nationale bevrijding nastreefde, eerder dan het beperken van de macht van de staat over het individu – waarbij Simpson meteen toegeeft dat deze visie uitgaat van de primauteit van de Westerse traditie van burgerlijke en politieke rechten.⁴⁵ Andere auteurs zoals Eckerle stellen dan weer dat, waar de antikoloniale beweging zich mensenrechten toe-eigende, dit voornamelijk een kwestie van strategische instrumentalisering van mensenrechtendiscours was met het oog op het nastreven van nationale soevereiniteit.⁴⁶ Wat dat laatste betreft, kan men natuurlijk meteen de bedenking maken of dit de lat niet te hoog legt op vlak van de puurheid van mensenrechtendiscours: de instrumentalisering hiervan voor politieke doeleinden maakt immers integraal deel uit van de geschiedenis van de mensenrechten.⁴⁷

In plaats van mensenrechten en antikolonialisme als strikt gescheiden agenda's te beschouwen, is het wellicht ook op dit punt correcter om te spreken van een ambivalentie van de mensenrechten in tijden van dekolonisatie: op het VN-niveau bestonden volgens Burke instrumentalisering van mensenrechten en daadwerkelijk mensenrechtenoptimisme van diplomaten uit het Zuiden naast elkaar, in het bijzonder

38 Over het belang van de Bandung Verklaring, zie Burke (n 2), p. 13-34.

39 B. Simpson, “Self-Determination, Human Rights, and the End of Empire in the 1970s”, *Humanity*, 2013, p. 242.

40 Burke (n 2), p. 44.

41 Jensen (n 2), p. 13.

42 Simpson (n 39), p. 242.

43 Burke (n 2), p. 39.

44 *Ibid.*, p. 57-58.

45 Simpson (n 2), p. 300. Zie ook Moyn (n 1), p. 84-119.

46 J. Eckerle, “Human Rights and Decolonization: New Perspectives and Open Questions”, *Humanity*, 2010, p. 119.

47 B. Ibhawoh, “Testing the Atlantic Charter: linking anticolonialism, self-determination and universal human rights”, *The International Journal of Human Rights*, 2014, p. 845.

tijdens de jaren 1950.⁴⁸

Volgens Eckle overschatten auteurs zoals Burke echter de relevantie van het VN-niveau, waar mensenrechten oververtegenwoordigd waren in het antikoloniaal discours, terwijl dit veel minder het geval zou geweest zijn op het niveau van individuele activisten.⁴⁹ Volgens Bobby Ibhawoh waren voor veel antikoloniale activisten de strijd voor zelfbeschikking en die voor mensenrechten evenwel onlosmakelijk met elkaar verbonden,⁵⁰ en is het daarom aangewezen om mensenrechten en antikolonialisme niet als strikt gescheiden agenda's te beschouwen, maar als deels overlappende sociale en intellectuele bewegingen.⁵¹ Volgens Ibhawoh verklaart dit ook waarom antikoloniale activisten die niet aan de macht kwamen in de postkoloniale periode – en zo niet door macht gecorrumpeerd werden – zich bleven beroepen op mensenrechten als oppositiediscours.⁵²

De exacte mate waarin mensenrechten ook buiten de diplomatieke fora van de VN een rol speelden in de dekolonisatie blijft dus onduidelijk, al beginnen historici zoals Fabian Klose en Meredith Terretta zich langzaam over deze kwestie te buigen. In *Human Rights in the Shadow of Colonial Violence*, focust Klose op de rol van mensenrechtendiscours in de onafhankelijkheidsoorlogen in Kenia en Algerije, dat door beide partijen in de respectievelijke conflicten gehanteerd werd in de strijd om de publieke opinie. Waar het Verenigd Koninkrijk op dit vlak de strijd won van de Mau Mau-rebellen, was de Franse propaganda niet opgewassen tegen de Algerijnse nationalisten die met de steun van bondgenoten in de Arabische wereld er wel in slaagden om de publieke opinie voor zich te winnen.⁵³ Terretta gaat dan weer de uitdaging aan om in te zoomen op de te weinig bestudeerde rol van grassroots-activisten bij het invoeren van mensenrechten in antikoloniaal discours.⁵⁴

Ze focust in het bijzonder op Kameroense activisten die met steun van de *NGO International League for the Rights of Man* tienduizenden klachten indienden tegen Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk bij de VN-Truistschapsraad – met weinig succes evenwel, wat uiteindelijk leidde tot een totaal verlies van hoop in het VN-systeem onder de activisten.

Uit de impasse: de rol van het Zuiden in de jaren 1960

In *The Making of International Human Rights*, toont Jensen aan hoe het in belangrijke mate de verdienste is van de staten uit het Zuiden dat de mensenrechten op het VN-niveau in de jaren 1960 uit de impasse geraakten. De katalysator hiervan was het initiatief dat een groep Afrikaanse staten in 1962 nam om rassendiscriminatie op de VN-agenda te zetten – voornamelijk met Apartheid in Zuid-Afrika en rassendiscriminatie in de Verenigde Staten in het achterhoofd – wat uiteindelijk in 1965 resulteerde in de aanneming van het Internationaal Verdrag inzake de Uitbanning van Alle Vormen van Rassendiscriminatie.⁵⁵

De timing voor de onderhandelingen was ideaal, mede omdat onder de Amerikaanse president Johnson, die van de strijd tegen rassendiscriminatie de prioriteit van zijn presidentschap had gemaakt – getuige de Civil Rights Act van 1964 –, de Verenigde Staten beslist hadden om hun volledige gewicht achter dit project te plaatsen. Dit was de eerste stap van de Verenigde Staten om zich terug voor het VN-mensenrechtenproject te engageren nadat de Eisenhower-administratie in 1954 had aangekondigd dat het niet van plan was om de VN-mensenrechtenverdragen te ratificeren, onder druk van een campagne van de reactionaire flank om de macht van de president om verdragen af te sluiten te beknotten (het zogenaamde Bricker-amendement dat uiteindelijk nooit aangenomen werd door de Senaat).⁵⁶ Ook landen die zich constructief wilden opstellen binnen het VN-mensenrechtenprogramma, schaarden zich achter het project in de wetenschap dat het moment daar was om de impasse te doorbreken. Na jarenlang gelanterfant betreffende implementatiemechanismen voor het IVBPR en het IVESCR, kwam er onder impuls van Ghana, de Filipijnen en Nigeria nu wel een doorbraak, wat resulteerde in de oprichting van het VN-comité tegen Rassendiscriminatie, waarvoor bovendien een individueel klachtrecht voorzien werd. Waar het Westen, omwille van het kolonialisme, lang op de rem had gestaan wat een klachtrecht op VN-niveau betreft, schaarde het zich hier voor het eerst achter een dergelijk mechanisme – een voorbode van het

48 Burke (n 2), p. 5. Zie bvb. de uitgebreide studie naar de leiderschapsrol van Jamaica in het VN-mensenrechtenprogramma in Jensen (n 2).

49 Eckle (n 46), p. 113.

50 Ibhawoh (n 47), p. 848.

51 Ibid., p. 855.

52 Ibid., p. 854.

53 Klose (n 2), p. 192-219.

54 M. Terretta, "We Had Been Fooled into Thinking that the UN Watches over the Entire World: Human Rights, UN Trust Territories, and Africa's Decolonization", *Human Rights Quarterly*, 2012, p. 331.

55 Zie Jensen (n 2), p. 102-137.

56 Normand en Zaidi (n 13), p. 228-229.

Artikel

versterkte mensenrechtenprofiel dat het Westen zich vanaf de tweede helft van de jaren 1960 zal aanmeten – ondanks ijdele pogingen van het communistisch blok om stokken in de wielen te steken door het klachtrecht tot koloniale gebieden te proberen beperken.⁵⁷

Voortbouwend op het momentum van het Rassendiscriminatieverdrag, werden in 1966 het IVBPR en het IVESCR aangenomen. Het IVBPR betekende echter ook het begin van het einde van het leiderschap van het Zuiden: in tegenstelling tot het Rassendiscriminatieverdrag, waren de landen uit het Zuiden verdeeld over de opname van een individueel klachtrecht voor het op te richten VN-Mensenrechtencomité – een VN-Comité voor Economische, Sociale en Culturele rechten was op dat moment nog niet voorzien – uit angst dat dit tot een inbreuk op hun soevereiniteit zou leiden.⁵⁸ Uiteindelijk leidde dit ertoe dat het individueel klachtrecht voor het VN-Mensenrechtencomité uit het IVBPR gelicht en in het Optioneel Protocol gegoten werd, waardoor staten konden toetreden tot het IVBPR zonder het risico te lopen voor schut te worden gezet via individuele klachten.⁵⁹

Eind jaren zestig bevonden de mensenrechten op het VN-niveau zich op een kruising, waarbij het Westen het leiderschap langzaam overnam van het Zuiden.⁶⁰ Doordat de koloniale mogendheden intussen verlost waren van hun koloniale besognes, kon het Westen mensenrechten strategisch omarmen, wat uiteindelijk uitmondde in de mensenrechtenrevolutie van de jaren 1970.⁶¹ Tegelijkertijd zorgde de toename aan autoritaire regimes in het Zuiden voor een

afnemende interesse om leiderschap te tonen op vlak van mensenrechten. Dit doet echter geen afbreuk aan de enorme bijdrage van het Zuiden aan het mensenrechtenproject tijdens de jaren 1950 en 1960. In een periode dat het Westen en het communistisch blok hoegenaamd geen interesse hadden om vooruitgang te boeken op mensenrechtenvlak, was het op zich al een prestatie dat het Zuiden erin slaagde om de vlam van het mensenrechtenproject brandende te houden.⁶² Het Zuiden was erg succesvol in het beïnvloeden van de VN-mensenrechtenagenda, in het bijzonder wat betreft het zelfbeschikkingsrecht, ras⁶³ en religie – al liep het initiatief om parallel met het Rassendiscriminatieverdrag ook een verdrag betreffende discriminatie op grond van religie uit te werken uiteindelijk spaak.⁶⁴ De rol van het Zuiden in zijn geheel evaluerend, stelt Burke dat de bijdrage van het Zuiden essentieel was voor de creatie van enkele van de belangrijkste steunpilaren van het VN-mensenrechtenprogramma: het Rassendiscriminatieverdrag, het IVBPR en het IVESCR, en het individueel klachtrecht.⁶⁵ Ten slotte, ondanks het feit dat het recht op zelfbeschikking en collectieve rechten wat verbrand zijn doordat deze noties maar al te vaak ingeroepen werden door autoritaire overheden uit het Zuiden om schendingen van individuele rechten en vrijheden te rechtvaardigen,⁶⁶ is het ontegensprekelijk dat het Zuiden er op het discursieve vlak in geslaagd is om het concept van mensenrechten open te trekken door naast individuele rechten ook collectieve rechten te laten erkennen op het VN-niveau.⁶⁷

57 *Burke (n 2), p. 71-72.*

58 *Ibid., p. 75-78.*

59 *Ibid., p. 78.*

60 *Jensen (n 2), p. 176.*

61 *Simpson (n 39), p. 240.*

62 *Burke (n 2), p. 147.*

63 *Ibid.*

64 *Zie Jensen (n 2), p. 138-173.*

65 *Ibid., p. 148-149.*

66 *Ibhawoh (n 47), p. 848.*

67 *Denk bvb. ook aan de discussie die uitdraaide op Verklaring inzake het Recht op Ontwikkeling, 4 december 1986, Resolutie 41/128 van de Algemene Vergadering van de VN.*